Stefan Forss
Professori

9.3.2022

O 20/2022 vp Venäjän ydinasedoktriini

Yleistä

Ydinaseiden merkitys on Venäjälle aivan keskeinen. Ehkä vain niiden turvin maa säilyttää asemansa sotilaallisena suurvaltana. ”Ydinasekortin” käyttö on työkalu muiden joukossa maan tavoitteiden saavuttamiseksi kansainvälisellä näyttämöllä. Venäjän toimien ymmärtämiseksi on siksi tarpeen tiedostaa millä logiikalla maan ydinasevoimia on rakennettu, mikä niiden tehtävä on ja miten uhkauksiin on suhtauduttava. Venäjän ydinasedoktriini on hyvin monimuotoinen kokonaisuus. Asioita kuvataan seuraavassa pelkistetysti.

Venäjän ydinasevoimat vajosivat syvään ahdinkoon Neuvostoliiton hajoamisen jälkeen ja työ niiden pelastamiseksi aloitettiin heti. Tehtävä oli jättiläismäinen ja resursseja vähän. Ympäri Neuvostoliittoa oli tuhansittain ydinaseita, joita piti ottaa haltuun ja kuljettaa turvallisesti Venäjälle ja samalla luoda edellytykset mittaville purkutoimenpiteille mutta myös aseiden ylläpidolle ja kehittämiselle Venäjällä. Merkittävä osa ydinaseinfrastruktuuria sijaitsi muualla, kuten esimerkiksi isot ohjustehtaat Ukrainassa ja ydinkoealue Kazakstanissa.

Yhdysvaltojen kanssa solmitut keskimatkan ja pitkän kantaman strategisten ydinaseiden rajoitussopimukset ja yksipuoliset ns. ei-strategisten aseiden supistamispäätökset vastasivat jonkin aikaa molempien maiden intressejä. Yhdysvallat noudatti niitä säntillisesti mutta vähitellen Venäjän valtapiireissä ymmärrettiin, että presidenttien Reaganin, Gorbatshovin ja Jeltsinin ajatus ydinaseettomasta maailmasta veisi lopulta Venäjältä suurvallan statuksen. Tästä seurannut jyrkkä linjan muutos tehtiin viimeistään Vladimir Putinin noustessa valtaan vuonna 1999. Silloin päätettiin kauaskantoisista ydinaseiden kehityshankkeista ja niihin liittyen myös ydinaseoppia eli doktriinia uusittiin. Yhdysvaltain poliittinen johto joko ei huomannut mitä oli tapahtumassa tai ei siitä välittänyt. Vuodesta 2007 lähtien oli kuitenkin myös YK:ssa käynyt selväksi, ettei Venäjä enää ollut sitoutunut pyrkimykseen kohti ydinaseetonta maailmaa.

Venäjän poliittiselle johdolle, sotilasjohdolle ja voimaministeriöille vuonna 1987 solmittu keskimatkan ohjussopimus (INF) oli ollut järkytys ja siitä piti päästä eroon. Sopimuksessa menetetyille järjestelmille alettiin kehittää korvaavia maalta laukaistavia ohjusjärjestelmiä, jotka näennäisesti noudattaisivat INF-sopimuksen alle 500 km:n kantamarajoituksia. Siinä onnistuttiin hyvin ja INF-sopimuksen seurauksena menetetyt kyvyt oli 2010-luvun loppupuolella käytännössä palautettu ilman näköpiirissä olevaa vastaavaa läntistä voimaa.

Jo vuonna 2010 sijoitettiin ensimmäiset Iskander-ohjukset Lugaan, muutaman minuutin lentomatkan päässä Suomesta. Näitä ohjuksia on kahta perusmallia, ballistinen ohjus Iskander-M ja risteilyohjus Iskander-K, joiden kantama ylittää INF:n salliman rajan

merkittävästi. Lisäksi Venäjä kehitti ja otti käyttöön samaan risteilyohjusperheeseen kuuluvan pidennetyn, noin 2000 km:n kantaman ohjuksen, josta Yhdysvallat ja Nato syyttivät Venäjää sopimusrikkomuksesta jo noin kymmenen vuotta sitten. Presidentti Trumpin päätöksellä Yhdysvallat irtautui INF-sopimuksesta muodollisesti ensimmäisenä ja otti näin syyt niskoilleen. Sopimuksen voimassaolo päättyi elokuussa 2019.

Iskander-ohjukset kuten myös muut uudet maalta, mereltä ja ilmasta laukaistavat ei-strategiset aseet ovat ensisijaisesti tavanomaisia aseita, mutta ne voivat myös käyttää ydinkärkiä. Tarkkoja julkisia tietoja ydinkärkien teknisistä ominaisuuksista ei ole, mutta kaikki viittaa siihen, että räjähdystehospektri lienee hyvin laaja ja että pienitehoisimmat räjähteet ovat vain isojen autopommien luokkaa. Venäjä on toistuvasti esittänyt, että tavanomaisten aseiden ja ydinaseiden välinen raja on hämärtynyt. Sen omat toimet näyttäisivät antavan väitteelle tukea.

Ydinasedoktriinin kehityksestä

Puolustusministeriön Voiman Venäjä -raportissa (2019) todetaan:

”Ydinaseet on tarkoitettu ensisijaisesti vastaiskuun Venäjän tai sen liittolaisen joutuessa ydinaseiskun kohteeksi, toissijaisesti ensi-iskuun Venäjän tai sen liittolaisen joutuessa joukkotuhoaseiden kohteeksi ja kolmanneksi ensi-iskuun myös tavanomaisin asein tapahtuvassa hyökkäyksessä, mikäli Venäjän valtion olemassaolo on uhattuna. Ydinaseen käytöstä päättää sotilasdoktriinin mukaan asevoimien ylipäällikkö eli presidentti, joskin yllätystilanteiden varalta vastaiskusta päättäminen lienee delegoitu myös muulle ylemmälle sotilasjohdolle. Julkilausutuista ydinaseen käyttöperiaatteista ei ole edellytyksiä tehdä johtopäätöksiä Venäjän ydinaseiden taistelukäytöstä sotilaallisessa konfliktissa.”

Venäjän ydinaseiden päätehtäviä on kuvattu mm. seuraavasti:

> *“The nuclear deterrence concept has a deep internal contradiction. On the one hand, it is aimed to minimize the likelihood of a war by making it abysmally destructive. For this purpose, the state must have the nuclear forces that provide for annihilation of the adversary and infliction of irreparable damage to the enemy even if such a state is exposed to a first nuclear strike. On the other hand, in order to attain deterrence, it is necessary to make the threat of use of nuclear weapons credible and convincing.”* (Johtava ydinaseasiantuntija tri Andrei Kokoshin v. 2011)

Venäjän ydinasedoktriini on läpikäynyt perusteellisen muutoksen 1990-luvun lopulta lähtien ja samalla ydinaseiden merkitys puolustusdoktriinissa on selvästi korostunut. Venäjän ydinasestrategian perustaksi on kehitetty ns. ”escalate to de-escalate”

-doktriini, jonka sisin merkitys on usko ydinaseiden käyttömahdollisuuteen voiton takaamiseksi (”escalate to win”) alueellisessa sotilaallisessa konfliktissa Venäjän asettamilla ehdoilla.

On kuitenkin syytä pitää mielessä – tämän korostavat myös johtavat venäläiset ydinaseasiantuntijat – että virallinen doktriini voi erota merkittävästi todellisesta doktriinista. Ero johtuu yksinkertaisesti käytössä olevien ydinasejärjestelmien ominaisuuksista ja kuinka hyvin ne tukevat virallista doktriinia. Venäjän ydinasesuunnittelijoiden ”grand old man”, akateemikko Juri Trutnev on korostanut, että tehokkaan kansallisen turvallisuuspolitiikan elintärkeä ehto on, ettei aukkoja ole todellisen doktriinin ja virallisen doktriinin välillä.

Tämä on presidentti Putinin ydinaseviestinnän perusta. Hän on esittänyt julkisesti ja näyttävästi koko maailmalle millaisia aseita Venäjällä on ja millaisia se kehittää. Pelote nojaa monipuolisiin kykyihin ja maalla on valmius reagoida eskalaation joka vaiheessa. Venäjä on myös ollut havaitsevinaan, että Yhdysvaltain kyvyssä vastata tasapuolisesti eskalaatioportaiden alemmassa päässä on tällä hetkellä puutteellinen ja tätä lännen heikkoutta Venäjä myös käyttää häikäilemättömästi Ukrainan sodan yhteydessä.

Miten vastata ydinaseuhkauksiin?

Y*dinase on ydinase* riippumatta laukaisualustasta, aseen kantamasta tai räjähdystehosta. Yli puoli vuosisataa sitten sovittu ydinaseiden luokittelu kantaman mukaan on auttamattomasti vanhentunut. Nyt se palvelee lähinnä Venäjän etuja. Jokaista ydinaseen käyttöä on pidettävä strategisena päätöksenä. Niistä ei ole välineiksi tavanomaisten aseiden rinnalle, olivat niiden vaikutukset miten samanlaisia tahansa ”matalan tason” ydinsodassa. On virhepäätelmä, että ydinaseen käyttökynnys olisi tämän vuoksi madaltunut.

Ydinaseita ei ole käytetty yli 75 vuoteen sotatoimissa. Elokuussa 2045, siis 23 vuoden päästä on kulunut 100 vuotta siitä, kun ydinaseita käytettiin sotatoimissa. Hiroshiman ja Nagasakin pommitukset toivottavasti jäävät yksittäiseksi anomaliaksi ihmiskunnan historiassa.

Se valtionjohtaja joka ensimmäisenä päättää käyttää ydinaseita ottaa samalla kammottavan vastuun kantaakseen. Toista kertaa ei ydinaseiden henkeä saada pakotetuksi pulloon takaisin.

Nobelin talouspalkinnon vuonna 2005 vastaanottanut yhdysvaltalainen professori Thomas C. Schelling, olisi ansainnut rauhan palkinnon. Hänen Nobel-luentonsa (https://www.nobelprize.org/prizes/economic-sciences/2005/schelling/lecture/) käsitteli pelkästään ydinaseita ja sitä ihmettä, ettei näitä hirvittäviä aseita ollut käytetty 60 vuoteen. Alkuaikoina ydinaseiden vaikutuksista tiedettiin vielä niin vähän, että käyttämättömyyttä todella saattoi pitää ihmeenä. Nyt tiedämme enemmän.